

שיעור 6

מנהיגות: אידאל ומציאות

מטרת השיעור:

לעמוד על הפער בין אידאל ומציאות ולמצוא דרכי התמודדות עמו.

השיעור עוסק בהכרה בפער בין מה שיש לבין מה שיכול להיות, בין הרצוי למצוי, ובדרכים להתמודד עם הפער הזה. המקורות והדיון הקבוצתי מתמקדים בדילמות העולות מן הפער שבין אידאל ומציאות: המחירים הכרוכים בראייה ביקורתית של המציאות, תחושות של ניכור ושיפוטיות שמתעוררות בעקבות הקושי לגשר בין אידאל ומציאות, הדילמה בין התפשרות ודבקות באידאל ועוד.

מבנה השיעור:

10 דקות	פתיחה: הצגת הנושא
25 דקות	קריאה מודרכת: "שמעון שגינה"
25 דקות	קריאה מודרכת: "להחריב עולמי יצאתם?"
25 דקות	קריאה מודרכת: "די לעולם אני ואתה?"
25 דקות	קריאה מודרכת: "אלך ואתקן"
10 דקות	סיכום

פתיחה: הצגת הנושא

פתחנו את היחידה על מנהיגות בשאלה "מה בוער לי?". ההכרה במציאות שתובעת תיקון והרצון לפעול לשם כך מניעים לקבלת אחריות אישית ולמנהיגות. המעבר מ"מה שבוער" לעשייה דורש חלופה. אם בסוגיות שבוערות לנו פקחנו עיניים ונחשפנו למציאות חברתית שתובעת תיקון, הרי שחזון והאידיאל מאפשרים לדמין מציאות טובה יותר ולהתעקש עליה.

ההתעקשות על מציאות טובה יותר מעמידה אותנו לעתים בקונפליקט עם הקיים. הפער בין מה שיש לבין מה שיכול להיות גורם לנו לבחון את המציאות בעין ביקורתית. יש שממשילים את הראייה הביקורתית לעבודות אדריכלות של פירוק ובנייה מחדש. תיקון המציאות אינו יכול להיעשות בלא קריאת תיגר על הקיים, ומתוך כך לבניית מציאות טובה יותר. עם זאת, בהיעדר כלים שיאפשרו התמודדות עם הקונפליקט ו"תרגום" של הביקורתיות לדרכי פעולה ולעשייה, קיימת הסכנה שנישאר עם השברים, בלי יכולת להרכיבם מחדש.

במפגש זה נעסוק בהתמודדות עם הקונפליקט בין אידיאל למציאות ובשימוש בראייה ביקורתית ככלי לשינוי: מתי הביקורתיות מקדמת שינוי חברתי ומתי היא בולמת אותו, וכן מה מאפשר את המעבר מעמדת ביקורת ופירוק לעמדה של בנייה מחדש.

הדיון בשאלה ייעשה דרך הסיפור של רבי שמעון בר יוחאי. רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י) נודע בזכות ידיעותיו בהלכה ובאגדה. לרשב"י מיוחסים ספרי קבלה וסוד ובראשם **ספר הזוהר** שנודע גם בשם מדרש דרשב"י. רבי שמעון הציב רף גבוה לתלמידי חכמים ותמך בהתמסרות ללימוד תורה עד כדי זניחת הפרנסה (ברכות לה, ע"ב). התמסרותו ללימוד תורה הקנתה לו שם ומעמד בקרב חכמי דורו והבאים אחריו. הפיוט שנכתב על בר יוחאי (על ידי רבי שמעון לביא, מחכמי טריפולי), מתאר את גדולתו: "נעשה אדם בעבורך", כלומר: שהאדם המושלם אשר עליו נאמר "נעשה אדם בדמותנו ובצלמנו", נאמר על בר יוחאי.

בר יוחאי היה מתלמידי הבולטים של רבי עקיבא ולמד אצלו במשך 13 שנה. הוא ורבי מאיר היו היחידים מבין תלמידיו שהוסמכו על ידו לרבנות. רבי עקיבא נכלא ומאוחר יותר הומת בייסורים על ידי השלטון הרומי לאחר שעבר על האיסור ללמד תורה ברבים. לימוד תורה, כמו גם המילה והשבת, נאסרו ב"גזרות השמד", גזרות שהוצאו על ידי שלטון רומי. מותו של רבי עקיבא הותיר חותם בבר יוחאי ועורר בו התנגדות ועוינות כלפי הרומאים. הסיפור שנלמד מתרחש כשנה אחרי מות רבי עקיבא.

מומלץ לתת למשתתפים לקרוא, תוך עצירות מונחות למטרות הבהרה ופרשנות. ההערות המובאות למנחה הם חלק מהקריאה המשותפת עם הקבוצה. הן נועדו לסייע בהבנת התוכן הנלמד ולחדד סוגיות העולות מן הסיפור.

קריאה מודרכת: "שמעון שגינה"

ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וישב רבי יהודה בן גרים לידם. פתח רבי יהודה ואמר: "כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תיקנו שווקים, תיקנו גשרים, תיקנו מרחצאות". רבי יוסי שתק.

נענה רבי שמעון ואמר: "כל מה שתיקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן. תיקנו שווקים - להושיב בהם זונות, מרחצאות - לעדן בהם את עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס".

הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות.

אמרו: "יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - ייהרג". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

ישבו רבי יהודה... - הסיפור נפתח בשיחה בין רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון, בעוד יהודה בן גרים מקשיב לשיחתם. **פתח רבי יהודה** - רבי יהודה פותח בשבחים על האומה הרומית, השלטונות, על המפעלים שבנו: גשרים, מקוואות ו**תפי**. **יוסי שתק** - רבי יוסי שותק. כיצד ניתן לפרש את שתיקתו? **נענה רבי שמעון ואמר** - לעומת רבי יוסי, רבי שמעון אינו שותק אלא מגנה את הרומאים על פעילותם. הוא מצביע על כך שהרומאים פועלים ממניעים פסולים: לשרת את האינטרס שלהם, גביית כספים ועידון עצמם, ולא לטובת הציבור. פתחנו את היחידה על מנהיגות ב"מה בוער לי", ביכולת של המנהיג לראות ולהכיר בעוולות שתובעים תיקון, מה "בוער" לרבי שמעון? בסיפור שלפנינו רבי שמעון אינו רואה את העולם והשלטון דרך משקפיים ורודות, אלא בעין ביקורתית שמביאה אותו למתוח ביקורת על התנהלות השלטונות. אם במפגש שפתחנו בו את נושא המנהיגות התמקדנו ביכולת לראות "מה בוער", כאן אנו מגלים שהראייה כרוכה במחיר: היא מביאה לראייה ביקורתית של המציאות ושמה אותי בעמדת התנגדות מול השלטון או מול גורמים אחרים. מתגובתו של רבי שמעון ניתן אולי לחשוב על פרשנויות אחרות להתנהגותו של רבי יוסי. ייתכן שרבי יוסי מתנגד אך נמנע מלהביע את דעתו. אולי הוא אינו מעוניין לעורר מחלוקת או להיות בעמדה שמתחת ביקורת ורואה שחורות. ייתכן גם כי רבי יוסי אינו מחזיק בעמדה נחרצת כמו רבי יהודה ורבי שמעון אלא הוא אמביוולנטי ביחס לשלטון, ועל כן בוחר לשתוק. **יהודה בן גרים** - יהודה בן גרים שצותת לשיחה, אינו מביע התנגדות לדברי רבי שמעון בפניו, אלא מלשין עליהם למלכו**אמר**: "**יהודה שעילה...**" - הרומאים גוזרים מיתה על רבי שמעון בגין ההתנגדות שלו. הבחירה לפעול על פי אידאליים וערכים, ולהשמיע קול ביקורתי, כרוכה במחיר אישי כבד אותו נאלץ לשלם רבי שמעון. ראייה ביקורתית של המציאות ונכונות לפעול על פי ערכים ואידאליים אינה נעשית בחלל ריק. לא אחת היא מעוררת התנגדות ומביאה ליחסי איבה מצד מי שמעוניינים לשמר את המציאות הקיימת. המחיר שנאלץ לשלם רבי שמעון בולט בהשוואה לקידום שמקבל רבי יהודה. רבי יהודה זוכה להוקרת השלטון ומקבל קידום. הראייה הלא-ביקורתית של רבי יהודה מאפשרת לו להשתלב ולחיות בהרמוניה במסגרת הקיימת ולא להיות בעמדת אפוזיציה.

האם גם בסוגיות ש"בוערות" לכם נקיטת עמדה כרוכה במחיר? מהו איך המחיר משפיע על הרצון שלכם לפעול ולשנות?

מפאת קוצר הזמן מומלץ לא לפתוח לסבב, אלא רק לאסוף מספר תגובות. המשתתפים עשויים להעלות

חוויות שונות הקשורות בנקיטת עמדה ביקורתית. חלק מהמשתתפים יכולים להעלות חוויות מהשמעת קול ביקורתי מול ממסד, למשל במסגרת קורסים באוניברסיטה או במקומות עבודה שונים, אך גם מהשמעת קול ביקורתי אל מול משפחה או חברים. השמעת קול ביקורתי עלולה להיות כרוכה במחיר: הביקורתיות מביאה אותי להיות "טעון" ביחס לסובבים אותי, מה שיכול להביא למתיחות וניכור. אם אני מוכר בסביבה שלי כמי שמזוהה עם אג'נדה חברתית מסוימת, זה יכול "לסמן" אותי ובכך למנוע ממני אפשרויות קידום. גם אם אני בוחר שלא לפעול, הראייה הביקורתית יכולה להביא לתחושות של תלישות וניכור במסגרות החברתיות שבהן אני נמצא.

המחיר שכרוך בראייה ביקורתית של המציאות, גם אם הוא אינו קיצוני כמו במקרה של רבי שמעון, יכול לרפות ידיים ולהשפיע על הרצון לפעול. לעתים המחיר מעלה את השאלה לשם מה או האם "שווה" לי להיות בעמדה ביקורתית. המשתתפים עשויים להביא מקרים שבהם העדיפו לשתוק ולא להתעמת ולהיות על תקן "משבתי שמחות". מומלץ לשקף למשתתפים כיצד שאלת המחיר משפיעה על המעבר ממודעות לעשייה. כנגד המוטיבציה לפעול ולשנות את מה ש"בוער" לי, עולה השאלה איזה מחיר אישי אני מוכן לשלם תמורת השינוי.

נקודה להרחבה:

ההשוואה בין הקידום שקיבל רבי יהודה ובין העונש שנגזר על רבי שמעון מעלה שאלה על הזיקה ביניהם. מנקודת מבט של השלטון הרומי ניתן להבין מדוע הטילו עונש על רבי שמעון, אך מדוע רבי יהודה זוכה לקידום? האם הרומאים היו מעניקים הטבות לכל מי שמביע אהדה לשלטון או שמא הביקורת של רבי שמעון מאירה את רבי יהודה באור אחר בעיני הרומאים?

ספרו של ד"ר סמי שלום שטרית, **המאבק המזרחי בישראל**, מנתח את יחסי הגומלין בין קבוצה לשינוי חברתי המוכרת כ"רדיקלית" ובין קבוצת ה"מתונים". הוא מביא כהקבלה מחקרים שנעשו בארה"ב על תנועות לשוויון זכויות של השחורים. מחקרים אלו בוחנים כיצד השפיע המחנה הרדיקלי, המזוהה עם מלקולם אקס, על המחנה המתון, המזוהה עם מרתין לותר קינג. לפי מודל זה, הפעולות של הרדיקלים והמתונים אינן מנותקות זו מזו: המחנה הרדיקלי מכשיר את הקרקע למחנה המתון, על מנת שיוכל לנהל משא ומתן עם הממסד. הרדיקלים מתוארים כמי ש"מנענעים את העץ", ואילו המתונים הם ש"אוספים את הפירות".

מתוך הספר:

השפעות אלה של הרדיקלים על המתונים בתחומים שונים של המאבק, בעיקר גיוס תמיכה ציבורית, תקשורת, גיוס כספים ומשא ומתן עם הממסד הלבן, מכונה "האפקטים הרדיקליים האגפיים". האפקטים הם "רדיקליים" משום שהם מתאפיינים בפעולה חריפה הכוללת עימות אידיאולוגי ופיזי עם הממסד, והם "אגפיים" משום שהם מצליחים להשפיע על המרכז הפוליטי מן השוליים בפעולת איגוף. הוא (החוקר הרברט היינס) מחלק את פעולת האיגוף לשניים: "אפקטים חיוביים ואפקטים שליליים". אפקט חיובי מתרחש כאשר קבוצה רדיקלית עושה פעולה בעלת אופי מיליטנטי כלפי השלטון או הממסד, וכתוצאה מפעולה זו פונים אנשי השלטון והממסד אל קבוצה מתונה יותר המזוהה עם המאבק ומנסים לקיים עמה, ולא עם הרדיקלים, משא ומתן לפתרון אותה בעיה או סוגיה שהעלו הרדיקלים בפעולתם. המתונים

מנצלים את האפקט הן לקידום פתרון הבעיה, על פי תפיסתם, והן ובעיקר לקידום מעמדם וכוחם הפוליטי. אפקט שלילי מתרחש כאשר הפעולה המיליטנטית של הרדיקלים היא קיצונית מדי, עד כדי כך שהמסד סוגר את כל צינורות המשא ומתן ופונה לדיכוי המאבק, כולל פגיעה בקבוצות המתונות... (סמי שלום-שטרית, **המאבק המזרחי בישראל עמוד 26**).

ד"ר סמי שלום שטרית נולד ב-1960, במרוקו. ב-1963 עלה לישראל עם משפחתו וגדל באשדוד. ד"ר למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן, למד באוניברסיטת קולומביה בניו יורק. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על ההיסטוריה הפוליטית של המזרחים בישראל. המחקר עובד לספר ויצא לאור בספריית אופקים של הוצאת עם עובד. פרסם מאמרים רבים בארץ ובעולם על החברה הישראלית, יחסים אתניים-מעמדיים, תרבות, חינוך והכיבוש הישראלי. בשנות התשעים היה פעיל מרכזי בתנועות חברתיות ומזרחיות כמו "קדמה - למען חינוך עיוני שוויוני בישראל", ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית".

קריאה מוזרחת: "להחריב עולמי יצאתם?"

הלכו הוא ובנו... והתחבאו במערה. התרחש נס ונברא להם חרוב ומעיין מים, והיו פושטים בגדיהם והיו יושבים עד צווארם בחול. כל היום למדו ובזמן התפילה היו מתלבשים, מתכסים ומתפללים וחוזרים ופושטים בגדיהם שלא יבלו. ישבו שתיים עשרה שנים במערה.

בא אליהו ועמד על פתח המערה ואמר: "מי יודיע לבר יוחאי שמת הקיסר ובטלה גזרתו". יצאו, ראו אנשים חורשים וזורעים.

אמר: "מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!" כל מקום שנותנים היו עיניהם מיד נשרף. יצאה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

הלכו הוא ובנו - רבי שמעון בורח מהרומאים ולוקח את בנו עמו. **התרחש נס ונברא להם**... - במערה מתרחש נס לרבי שמעון ובנו, נברא להם עץ של חרובים ומעיין מים מהם הם יוכלו להתקיים. **והיו פושטים את בגדיהם**... - נראה שהמחיר שנאלץ לשלם רבי שמעון, חיים בצמצום וניתוק חברתי, אינו גורם לו להתרחק מערכים ומאידילים. במשך 12 שנה הוא חי חיי רוח: מתקיים ממים ומחרובים בלבד, לובש את אותם בגדים ועוסק כל היום בלימוד תורה ובתפילה. **בא אליהו ועמד**... - אליהו הנביא בא לבשר לרבי שמעון שמת הקיסר, ושאין הוא נרדף עוד על ידי השלטונות. הגעתו של אליהו היא סמלית. אליהו נודע בקנאותו, ועל כן הוא נשלח למערה. עם זאת, גם אליהו אינו מסוגל לדבר עם רבי שמעון ישירות, אלא עומד על פתח המערה. **יצאו, ראו אנשים**... - מה קורה לרבי שמעון ובנו כאשר הם יוצאים מהמערה? איך ניתן להסביר את התנהגותם? לאחר 12 שנה של הסתגרות מאונס במערה, המפגש של רבי שמעון ובנו עם המציאות היומיומית מסתיים בחורבן. אף שהם יצאו מהמערה ומחיי ההתבודדות, הם אינם

מסוגלים להשתלב בחברה. הם שורפים כל מה שנקרה בדרכם, כיוון שהם אינם מסוגלים לשאת את העיסוק בחיי החומר אחרי שעסקו בתורה תוך התעלמות כמעט מוחלטת מהצרכים החומריים. החיים מחוץ למערכת ומחוץ לחברה ככלל הטביעו חותם על בר יוחאי ובנו. החיים בעמדה של "להיות בחוץ" חידדו את השיפוטיות והביקורתיות שלהם ביחס לעולם. אחרי שחיו חיים אידאליסטיים "טהורים", הם מציבים אידאל שהעולם אינו יכול לעמוד בו. הביקורתיות שלהם אינה רק ביחס לשלטונות או ל"ממסד", אלא היא גם ביחס לאנשים מהקהילה שהם משתייכים אליה, ולבני אדם ככלל.

קודם לכן דנו בשאלת המחיר שכרוך בהשקפת עולם ביקורתית ובנקיטת עמדה ערכית. המחיר לעתים מרפה ידיים והוא גורם משפיע במעבר ממודעות לעשייה. הקטע שקראנו מציג היבט אחר בהקשר זה. דבקתם של בר יוחאי ובנו באידאלים הביאה אותם להצבת רף ערכי גבוה מאוד ולחוסר סובלנות כלפי מי שאינו עומד ברף זה. חוסר הסובלנות ואי-הנכונות להתפשר על האידאל מביאות במקרה של בר יוחאי להרס וחורבן. במקרה שלפנינו, הפער בין המציאות ובין האידאל והחזון הערכי אינו ניתן לגישור: בר יוחאי ובנו גולים חזרה למערה, כיוון שהעולם אינו מסוגל לעמוד באמות המידה הגבוהות שהציבו.

האם היו מצבים שבהם אידאל או חזון שלכם נתקל בקירות המציאות?
כיצד הגבתם?
האם היום הייתם פועלים אחרת? כיצד?

מטרת השאלות היא לבחון זוויות שונות בחיבור שבין ערכים למנהיגות, תוך חיבור אישי של המשתתפים לנושא. המשתתפים עשויים להעלות חוויות שבהן הפער בין מציאות אידאלית, העולם כפי שהוא יכול להיות, ובין המציאות כמות שהיא, גרר תחושות של תסכול ואכזבה. תחושות אלו עלולות לפתח יחס שיפוטי ומנוכר. היעדר נכונות להתפשר על האידאל או לגלות סובלנות כלפי מי שאינם מחויבים לו, מביאים לראייה דיכוטומית ולהסתגרות. יוצא אפוא שאידאלים וחזון, שמניעים לפעול למען מציאות טובה יותר, עלולים לחדד את השיפוטיות והניכור, להפוך לגורם שחוסם שינוי חברתי ומונע פעולה.

המשתתפים עשויים להצביע על דרכים שונות שבאמצעותן התמודדו עם הפער. דרך אחת היא ההכרה בכך שקיים "שטח אפור". לא כל דבר הוא בגדר "טוב" או "רע" מוחלט, אלא באמצע. שאלה שאפשר להעלות בהקשר זה היא האם התפיסה של שטחים "אפורים" לא טומנת בחובה סכנה של טשטוש ערכי ומקשה את העוקץ של אידאלים וראייה ביקורתית.

דרך אפשרית שנייה היא ראייה תהליכית: נכונות להתפשר או להתגמש בטווח הקצר, במטרה להביא לשינוי בטווח הארוך, או לוותר ויתורים "קטנים", אבל עדיין לא לוותר "בגדול". ניתן להציג בקבוצה את המונחים "אסטרטגיה" ו"טקטיקה": המונח "אסטרטגיה" משמעות קביעת מטרות ובחירת דרכי פעולה למימושן. המונח "אסטרטגיה" מתייחס למערך כולל ("ל"בגדול"), לעומת המונח "טקטיקה" שמתייחס להקשר ספציפי ("בקטן"). כך, למשל, בהקשר הצבאי טבועה האמרה שלפעמים צריך להפסיד בקרב על מנת לנצח במלחמה. האם תמיד נוכל לשים את האצבע על השלב שבו ויתורים זמניים הופכים בדיעבד לקבועים או על השלב שבו הויתורים ה"קטנים" או הטקטיים מצטברים לויתור "גדול"?

קריאה מודרכת: "די לעולם אני ואתה"?

הלכו וישבו שנים עשר חודש. אמרו: "משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חודש".
יצאה בת קול ואמרה להם: "צאו ממערכתכם". כל מקום שהיה מכה רבי אלעזר היה מרפא
רבי שמעון. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה".
בערוב יום שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שני צרורות הדסים ורץ בין השמשות.
אמרו לו: "אלה למה לך?"
אמר להם: "לכבוד שבת".
אמרו לו: "ויספיק לך בצרור אחד?"
ענה להם: "אחד כנגד 'זכור את יום השבת לקודשו' ואחד כנגד 'שמור את יום השבת
לקדשו'".
אמר לו לבנו: "ראה כמה חביבין מצוות על ישראל". נתיישרה דעתם. (תרגום מתלמוד
בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

הלכו וישבו... - רבי שמעון ורבי אלעזר שבו למערה למשך שנה. אמרו: משפט רשעים... - במסכת עדויות
במשנה אומר רבי עקיבא כי זמן תיקון הנפש של רשעים בגיהנום הוא 12 חודש (מסכת עדויות, ב, י).
מהאמירה עולה כי בר יוחאי ובנו מייחסים משמעות לשהותם השנייה במערה: היא באה כעונש וכסימן לכך
שעליהם לתקן את דרכיהם. היציאה השנייה מהמערה מלווה בציפייה לשינוי בבר יוחאי ובבנו.
שהיה... - לכאורה אכן חל שינוי ברבי שמעון. הוא אינו מגלה חוסר סובלנות כמו בפעם הראשונה שיצאו
מהמערה, אלא מרפא כל מה שבנו אלעזר מכה. מה גרם לשינוי? **אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה" -** מה
נוכל ללמוד מהאמירה על השינוי שחל ברבי שמעון? רבי שמעון מצא דרך לחיות ולהשתלב בעולם בכך שהוא
אינו מבקש עוד מסביבתו לעמוד באידאל שהציב, אלא מייעד את לימוד התורה לו ולבנו בלבד. פנייתו לבנו, "די
לעולם אני ואתה", מצביעה על כך כי לא חל שינוי באופן שבו הוא תופס את עצמו, אלא באופן בו הוא תופס את
העולם. בר יוחאי אינו מתפשר על האידאל, ועל אורח החיים ה"נכון" בעיניו, אך הוא אינו מצפה שכלל האנשים

יממשו את האידאל. האמירה "די לעולם אני ואתה" משקפת מודל של מנהיגות. לפי מודל זה, ההנהגה מופקדת בידם של מעטים שיכולים לעמוד באמות מידה ערכיות גבוהות. אורח חיים אידיאלי אינו מיועד לכלל, אלא רק ליחידים סגולה. דרך שנייה לקרוא את פנייתו של בר יוחאי היא כשאלה (התלמוד אינו כולל סימני פיסוק, ולכן ניתן לקרוא את הטקסט באופנים שונים). ניתן לפרש דבריו של בר יוחאי כשיקוף לרבי אלעזר של המשמעות של מעשיו: אם רבי אלעזר ישרוף הכול, לא יישאר בעולם דבר מלבדם. **בערוב שבת...** אחרי שרבי שמעון בוחר שלא לשפוט את סביבתו על פי אמות מידה מחמירות, הוא פוגש בזקן האוחז בשני צרורות של הדסים. הזקן מעורר את סקרנותם, והם שואלים אותו מדוע הוא אוחז שני צרורות, כאשר מספיק צרור אחד. נראה כי התשובה של הזקן גורמת לשינוי ביחסם של רבי שמעון ורבי אלעזר.

במה שונה הזקן מהאנשים שפגשו בתחילת דרכם? מדוע המפגש עם הזקן מביא ליישוב דעתם של רבי שמעון ורבי אלעזר?

תיאור המפגש של רבי אלעזר ורבי שמעון עם הזקן פותח בהצגת הזמן בו הם נפגשים: ערוב שבת, בין השמשות. מסגרת הזמן היא סימבולית, היא תפר בין עולם החול לעולם הקודש. שעת בין השמשות יוצרת הזדמנות למפגש מסוג אחר של רבי שמעון ורבי אלעזר עם סביבתם. הם אינם רואים רק את העיסוק בחיי החומר, אלא גם את הזיקה לעולם הרוח. הראייה החד-ממדית של רבי אלעזר ובר יוחאי את סביבתם ("מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה"), הופכת לראייה מורכבת: הזקן אמנם עוסק בחיי שעה, אך עם זאת, חיי הרוח ועולם הקודש הם משמעותיים עבורו. בעוד שנקודת המבט של רבי אלעזר ורבי שמעון הייתה של "או/או", הזקן מציג אורח חיים של "גם וגם". המורכבות שמסמלת הדמות של הזקן, החי בשני העולמות או את שני העולמות, היא מורכבות שאנו פוגשים גם במציאות של ימינו: אנשים שבוחרים לא להיות מוגדרים כ"חילוניים" או כ"דתיים", למשל.

על אף שמסגרת הזמן יצרה הזדמנות למפגש מסוג אחר, חשוב להדגיש כי מפגש זה לא יכול היה להתקיים אלמלא השינוי שחל בבר יוחאי. מתחילת הסיפור, בר יוחאי נמצא תמיד בעמדת ביקורת כלפי מי שפגש: הרומאים, האנשים שחורשים וזורעים. כאשר הוא מרפה מהביקורתיות ומהשיפוטיות, הוא מגלה דרכים אחרות למימוש אידאל רוחני, שמערערות על השקפת העולם הדיכוטומית. הזקן אמנם אינו מקדיש את כל עתותיו לתורה, אך עם זאת הוא מייחס חשיבות מיוחדת לקיום המצוות. התורה והרוחניות הם חלק משמעותי בחייו. המפגש עם הזקן מיישב את דעתם. הם אינם רק מגלים יחס סובלני ויכולת לשאת את העולם על חולשותיו, אלא מגלים את מעלותיו.

הקטע האחרון שנקרא מתאר את חזרתו של רבי שמעון לקהילה.

קריאה מודרכת: "אלך ואתקן"

שמע רבי פינחס חתנו, ויצא לקראתו.
הכניסו לבית המרחץ, והיה מטפל בבשרו.
ראה שהיו בו סדקים בעורו, והיה בוכה, ונשרו דמעות עיניו וציערו אותו.
אמר לו: "אוי לי שראיתך בכך".
אמר לו: "אשריך שראיתנו בכך, שאלמלא לא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך".
בתחילה כאשר היה מקשה ר' שמעון בן יוחאי קושיה, היה מתרץ לו רבי פינחס בן יאיר שנים-עשר תירוצים. לבסוף, כאשר היה מקשה רבי פנחס בן יאיר קושיה, היה מפרק לו רבי שמעון בן יוחאי עשרים וארבעה תירוצים.
אמר: "הואיל והתרחש לי נס, אלך ואתקן דבר".
דכתיב: "ויבא יעקב עיר שלם", ואמר רב: "שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו",
"ויחן את פני העיר", אמר רב: "מטבע תיקן להם"; ושמואל אמר: "שווקים תיקן להם";
ורבי יוחנן אמר: "מרחצאות תיקן להם".
אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"
אמרו לו: "יש מקום שיש בו ספק טומאה ויש צער לכוהנים להקיפו".
אמר: "היש אדם היודע שהייתה מוחזקת כאן טהרה?"
אמר לו זקן אחד: "כאן קיצץ בן-זכאי תורמסי תרומה".
עשה גם הוא כן, כל מקום שהיה קשה - טיהרו, וכל מקום שהיה רפה - ציינו. (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב-לד, ע"א)

שמע רבי...- הסיפור מתאר פגישה נרגשת בין בר יוחאי לחתנו, רבי פינחס. רבי פינחס רואה את הצלקות שנותרו על

עוררו של בר יוחאי ובוכה. אך בר יוחאי מנחם אותו, ואומר שאם לא היו צלקות אלו, לא היה מגיע למה שהוא היום. בר יוחאי מייחס משמעות לתקופה של הגלות במערה, שהייתה בעלת חשיבות מכרעת להתפתחותו האישית. אך מה טיבה של אותה התפתחות? **בתחילה היה מקשה...** - ניתן לפרש את ההתפתחות בשתי דרכים. דרך אחת היא מידת הידיעות בתורה. בתחילה רבי שמעון היה מקשה ורבי פינחס היה מתרץ שנים עשר תירוצים. אך אחרי שחזר רבי שמעון היה מתרץ כמות רבה יותר: עשרים וארבעה תירוצים. אולם דרך שנייה לפרש את התהליך שעבר רבי שמעון היא בחילופי התפקידים בינו לבין רבי פינחס. קודם לכן, רבי שמעון היה זה שמקשה את הקושיות, ורבי פינחס היה זה שמיישב אותן. אולם עם חזרתו, רבי שמעון הוא זה שמוצא דרכים ליישב את הקושי. **אמר: הואיל והתרחש לי נס...** - רבי שמעון מבקש לתקן דבר עבור סביבתו, כהכרת תודה על כך שנתרחש לו נס. הכתוב מוסיף כי הוא מסתמך על דרש הפסוק "ויבא יעקב שלם... ויחן את פני העיר" (בראשית, פרק לג, פסוק יח). רב דורש את המילה "שלם" כשלמות הגוף, שלמות הממון ושלמות בתורה. **"ויחן את פני העיר"** - הפרשנויות על הביטוי "ויחן" מחזירות אותנו לדיון בו פתחנו את הסיפור. הוויכוח בין רבי יהודה ורבי שמעון הוא על מעשיהם של רומי וניתן לראות בכך שלב נוסף במעבר של רבי שמעון ממקום של פירוק למקום של בנייה. אם פתחנו את הלימוד בביקורת שהוא מותח על מעשי הרומאים, ושליה נחרצת, כאן הוא פונה לעשייה, ואף מחקה את מה שעשו הרומאים. מומלץ לבחון עם הקבוצה כיצד הם מפרשים את התנהגותו של רבי שמעון ואת המעגליות בסיפור: האם היא אות להתפשרות של רבי שמעון או שהיא מעידה על משהו אחר? **אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"** - רבי שמעון אינו מניח מראש או בוחן בעצמו מה יש לתקן, אלא פונה לאנשי העיר ושואל אותם. בסוף הסיפור התיקון של רבי שמעון הוא טיהור דרך לכוהנים. גם התיקון הזה הוא תיקון שנועד להקל, לאפשר לכוהנים קיצור דרך. ניתן לראות בכך התרצות של רבי שמעון ביחס לצרכים החומרניים. הוא אינו מבטל אותם, אלא מנסה לאפשר חיים נוחים יותר.

האם ניתן למצוא ביטוי לשינוי שחל ברשב"י בעקבות השהייה במערה והמפגש עם הזקן? במה שונה בר יוחאי "שלפני" מבר יוחאי ש"אחרי"?

סיכום

נסגור את המפגש בציטוט מתוך מסכת עבודה זרה (מהתלמוד הבבלי). בטקסט מתואר דו-שיח בין מלכות רומי שבאה לתת דין וחשבון על מעשיה בפני הקב"ה: אמר להם הקב"ה: "במה עסקתם?" אומרים לפניו: "ריבוננו של עולם, הרבה שווקים תיקנו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה". אמר להם הקב"ה: "שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם: תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא" (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה ב, ע"א) לכאורה, בסיפור שקראנו הסוף הוא מעגלי: בר יוחאי מבקש לתקן דבר, ואף לחקות את מעשי הרומאים, שבתחילת הסיפור מתח עליהם ביקורת חריפה. איך ניתן לפרש את סוף הסיפור ואת התהליך שעבר בו בר יוחאי? איזה מענה נותן הסיפור לשאלה בה פתחנו את המפגש: מה מאפשר מעבר מעמדת ביקורת ופירוק לבנייה מחדש?

ניתן לפרש את השינוי שחל בבר יוחאי כ"התרככות" בעמדות, ונכונות להתפשר. על אף שנראה כי בר יוחאי צדק בביקורת שמתח על הרומאים, ייתכן שהלקח שאנו מפיקים מהסיפור הוא ש"להיות צודק" זה לא מה שיוביל לשינוי חברתי. אולי כדי לעשות, צריך להיות יותר פרגמטיים ולדעת לפעמים להניח את הביקורתיות בצד.

דרך אחרת לפרש את השינוי היא לא כהתמתנות ופשרה אלא כשינוי אסטרטגי. בר יוחאי אמנם מבקש להתקין גשרים ומקוואות, אך הוא עושה זאת למטרות שונות בתכלית. על אף שברובד הגלוי, התיקון שמבקש לעשות בר יוחאי דומה

לזה של הרומאים, המהות שונה. יש שיקראו את המעשה כאסטרטגיה חתרנית: ברובד הגלוי נראה שהיא משמרת את הקיים ואינו קוראת עליו תיגר, אך למעשה היא בונה משהו אחר תחתיו. בין אם נפרש את הסיפור כסיפור של התפשרות ובין כסיפור של שינוי אסטרטגי, המפגש משאיר אותנו עם נקודות למחשבה: בין אם מדובר בסיפור של פשרה, ובין אם מדובר בסיפור של שינוי אסטרטגי עולה השאלה על מה אני מוכן להתפשר או לשנות, ולשם מה. גם אם קיים פער בין אידאל למציאות, שלא תמיד ניתן לגישור, האידאל משמש מצפן שמנחה אותנו גם בשאלות אלו.

אידאל ומציאות: קריאה מודרכת - "שמעון שגינה"

ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וישב רבי יהודה בן גרים לידם. פתח רבי יהודה ואמר: "כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תיקנו שווקים, תיקנו גשרים, תיקנו מרחצאות". רבי יוסי שתק.

נענה רבי שמעון ואמר: "כל מה שתיקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן. תיקנו שווקים - להושיב בהם זונות, מרחצאות - לעדן בהם את עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס".

הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות.

אמרו: "יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - ייהרג". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

האם גם בסוגיות ש"בוערות" לכם נקיטת עמדה כרוכה במחיר? מהו? איך המחיר משפיע על הרצון שלכם לפעול ולשנות?

השפעות אלה של הרדיקלים על המתונים בתחומים שונים של המאבק, בעיקר גיוס תמיכה ציבורית, תקשורת, גיוס כספים ומשא ומתן עם הממסד הלבן, מכונה "האפקטים הרדיקליים האגפיים". האפקטים הם "רדיקליים" משום שהם מתאפיינים בפעולה חריפה הכוללת עימות אידיאולוגי ופיזי עם הממסד, והם "אגפיים" משום שהם מצליחים להשפיע

על המרכז הפוליטי מן השוליים בפעולת איגוף. הוא (החוקר הרברט היינס) מחלק את פעולת האיגוף לשניים: "אפקטים חיוביים ואפקטים שליליים". אפקט חיובי מתרחש כאשר קבוצה רדיקלית עושה פעולה בעלת אופי מיליטנטי כלפי השלטון או הממסד, וכתוצאה מפעולה זו פונים אנשי השלטון והממסד אל קבוצה מתונה יותר המזוהה עם המאבק ומנסים לקיים עמה, ולא עם הרדיקלים, משא ומתן לפתרון אותה בעיה או סוגיה שהעלו הרדיקלים בפעולתם. המתונים מנצלים את האפקט הן לקידום פתרון הבעיה, על פי תפיסתם, והן ובעיקר לקידום מעמדם וכוחם הפוליטי. אפקט שלילי מתרחש כאשר הפעולה המיליטנטית של הרדיקלים היא קיצונית מדי, עד כדי כך שהממסד סוגר את כל צינורות המשא ומתן ופונה לדיכוי המאבק, כולל פגיעה בקבוצות המתונות... (סמי שלום-שטרית, **המאבק המזרחי בישראל**, עמוד 26).

ד"ר סמי שלום שטרית נולד ב-1960, במרוקו. ב-1963 עלה לישראל עם משפחתו וגדל באשדוד. ד"ר למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן, למד באוניברסיטת קולומביה בניו יורק. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על ההיסטוריה הפוליטית של המזרחים בישראל. המחקר עובד לספר ויצא לאור בספריית אופקים של הוצאת עם עובד. פרסם מאמרים רבים בארץ ובעולם על החברה הישראלית, יחסים אתניים-מעמדיים, תרבות, חינוך והכיבוש הישראלי. בשנות התשעים היה פעיל מרכזי בתנועות חברתיות ומזרחיות כמו "קדמה - למען חינוך עיוני שוויוני בישראל", ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית".

אידיאל ומציאות: קריאה מודרכת - "להחריב עולמי יצאתם?"

הלכו הוא ובנו... והתחבאו במערה. התרחש נס ונברא להם חרוב ומעיין מים, והיו פושטים בגדיהם והיו יושבים עד צווארם בחול. כל היום למדו ובזמן התפילה היו מתלבשים, מתכסים ומתפללים וחוזרים ופושטים בגדיהם שלא יכלו. ישבו שתיים עשרה שנים במערה.

בא אליהו ועמד על פתח המערה ואמר: "מי יודיע לבר יוחאי שמת הקיסר ובטלה גזרתו". יצאו, ראו אנשים חורשים וזורעים.

אמר: "מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!" כל מקום שנותנים היו עיניהם מיד נשרף.

יצאה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערכתכם". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

האם היו מצבים שבהם אידיאל או חזון שלכם נתקל בקירות המציאות?
כיצד הגבתם?
האם היום הייתם פועלים אחרת? כיצד?

איידאל ומציאות: קריאה מודרכת - "די לעולם אני ואתה"?

הלכו וישבו שנים עשר חודש. אמרו: "משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חודש".
יצאה בת קול ואמרה להם: "צאו ממערתכם". כל מקום שהיה מכה רבי אלעזר היה מרפא
רבי שמעון. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה".
בערוב יום שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שני צרורות הדסים ורץ בין השמשות.
אמרו לו: "אלה למה לך?"
אמר להם: "לכבוד שבת".
אמרו לו: "ויספיק לך בצרור אחד?"
ענה להם: "אחד כנגד 'זכור את יום השבת לקודשו' ואחד כנגד 'שמור את יום השבת
לקדשו'".
אמר לו לבנו: "ראה כמה חביבין מצוות על ישראל". נתיישרה דעתם.
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

במה שונה הזקן מהאנשים שפגשו בתחילת דרכם? מדוע המפגש עם הזקן מביא ליישוב דעתם של רבי שמעון ורבי
אלעזר?

איידאל ומציאות: קריאה מודרכת - "אלך ואתקן"

שמע רבי פינחס חתנו, ויצא לקראתו.
הכניסו לבית המרחץ, והיה מטפל בבשרו.
ראה שהיו בו סדקים בעורו, והיה בוכה, ונשרו דמעות עיניו וציערו אותו.
אמר לו: "אוי לי שראיתך בכך".
אמר לו: "אשריך שראיתנו בכך, שאלמלא לא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך".
בתחילה כאשר היה מקשה ר' שמעון בן יוחאי קושיה, היה מתרץ לו רבי פינחס בן יאיר
שנים-עשר תירוצים. לבסוף, כאשר היה מקשה רבי פנחס בן יאיר קושיה, היה מפרק לו
רבי שמעון בן יוחאי עשרים וארבעה תירוצים.
אמר: "הואיל והתרחש לי נס, אלך ואתקן דבר".
דכתיב: "ויבא יעקב עיר שלם", ואמר רב: "שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו",
"ויחן את פני העיר", אמר רב: "מטבע תיקן להם"; ושמואל אמר: "שווקים תיקן להם";

ורבי יוחנן אמר: "מרחצאות תיקן להם".
אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"
אמרו לו: "יש מקום שיש בו ספק טומאה ויש צער לכוהנים להקיפו".
אמר: "היש אדם היודע שהייתה מוחזקת כאן טהרה?"
אמר לו זקן אחד: "כאן קיצץ בן-זכאי תורמסי תרומה".
עשה גם הוא כן, כל מקום שהיה קשה - טיהרו, וכל מקום שהיה רפה - ציינו.
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב-לד, ע"א)

האם ניתן למצוא ביטוי לשינוי שחל ברשב"י בעקבות השהייה במערה והמפגש עם הזקן? במה שונה בר יוחאי
"שלפני" מבר יוחאי ש"אחרי"?

אידיאל ומציאות: סיכום

אמר להם הקב"ה: "במה עסקתם?"
אומרים לפניו: "ריבונו של עולם, הרבה שווקים תיקנו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה
כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה".
אמר להם הקב"ה: "שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם: תיקנתם
שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא"
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה ב, ע"א)